

ČO ROZUMIEME POD MASMEDIÁLNOU KULTÚROU? (Pokračovanie)

MASMEDIÁLNA KULTÚRA ČI MASMEDIÁLNA KOMUNIKÁCIA?

V nasledujúcich riadkoch sa pokúsím ponúknuť dve odpovede na už uvedenú otázku. Prvá bude súvisieť s pojmami *rozumieť*, *porozumieť*, *ponímať*, *chápať*, lebo táto otázka je predpokladom našej diskusie. Druhá odpoveď bude vo forme niekoľkých postrehov, ktoré ponúkam na uvažovanie o tom, čo je a čo nie je masmediálna komunikácia a masmediálna kultúra.

Na úvod malý príbeh. *Lord Jonathan z Walesu jedného rána roku 1898 zašiel na rybí trh v Londýne. Chcel si kúpiť rybu na večeru sám. Na trhu však ešte žiadne ryby neboli. Predavač mu povedal, aby sa láskavo vrátil „o chvíľu“, že ryby budú. Lord sa „o chvíľu“ vrátil, ale ryby už neboli. Keď sa nechápavo spýtal predavača, či priniesli tak málo rýb, že „za chvíľu“ sa vypredali, predavač mu povedal, že veľmi ľutuje, ale vaša excelencia sa mala vrátiť „skôr“.*

Podobnú situáciu mnohí poznáme z každodenného života. Hovoríme rovnakým jazykom, rozumieme slovám, ale predsa si nerozumieme. Prečo? Dôvodov je mnoho. Napríklad preto, lebo každý z nás si pod určitým slovom alebo pojmom predstavuje niečo iné. Neurčitý pojem času „chvíľu“ môže trvať v predstave trpezlivého lorda dve-tri hodiny, v predstave netrpezlivého obchodníka dve-tri minúty. Na to, aby sme si rozumeli, nestačí hovoriť rovnakým jazykom. To, čomu máme rozumieť, nie je v slovách samotných, ani vo veciach, ktoré slová označujú, ale vo virtuálnom vzťahu, ktorý vzniká a zaniká v akte komunikácie medzi osobami. To, čo komunikujúce osoby majú spoločné, napríklad istú kultúrnu tradíciu, zvyklosti, vzdelanie, vnímanie sveta, hodnoty, umožňuje **porozumieť významu** komunikovaných slov alebo pojmov. Význam komunikátov sa ustavične mení v závislosti od mysleného, a často nevysloveného kontextu medzi komunikujúcimi osobami. Slová nemajú v sebe zabudované mechanizmy, ktoré by zabránili tejto roztržke medzi označujúcou a významovou funkciou reči. Každodenne to zisťujeme povedzme v politickom jazyku. Grécke slovo demokracia sa dnes používa vo všetkých jazykoch sveta (je ich asi päťtisíc). Ale má iný význam v kontexte reči pyšného a nafúkaného egoistu, iný v kontexte reči kritického intelektuála na konferencii

vedcov a zasa iný v reči demagóga v predvolebnej kampani.

Absenciu objektívneho „mechanizmu“ porozumenia si teda musíme nahrádzať niečím iným, než sú slová. Toto „niečo iné“ by sme mohli označiť pojmom *kultúra*. Istým pevným momentom obsahu tohto pojmu by mohla byť obojstranná vôľa porozumieť si, respektíve úsilie vytvoriť taký vzťah medzi hovoriacimi, ktorý nazývame toleranciou, empatiou, sympatiou, konsenzom. Aby sme taký vzťah v akte komunikácie mohli konštituovať, musíme sa oprieť o hodnoty, ktoré presahujú náš osobný horizont i horizont dramatických obsahov slov a smerujú k rešpektovaniu inakosti vnímania partnera v komunikácii.

Pre teóriu komunikácie problém porozumenia nie je nový. Nevznikol v epoche masovej komunikácie. Poznali ho už antickí sofisti, stredovekí scholastici i moderní filozofi jazyka. V súčasnej vede skúmajú tento problém samostatné disciplíny, ako sú hermeneutika alebo pragmatika, ale ešte nedospeli do štádia inštrumentalizácie. Zatiaľ iba mapujú zložitosti problému s cieľom zistiť, čo je predpokladom kongruentnej a nekonfliktnej komunikácie. Niektorí nedočkaví bádatelia sa prikláňajú k názoru, že tento cieľ je nedosiahnuteľný, dokonca tvrdia (napríklad Samuel P. Huntington, 1993¹), že zdrojom budúcich dramatických konfliktov medzi civilizáciami bude práve inakosť kultúr a hodnôt, ktorá brzdí procesy zblížovania národov a štátov.

Pasce komunikácie

Vrátim sa však k otázke diskusie. Ak som pri predchádzajúcich úvahách naznačila zložitost' problému porozumenia, nechcela som tým povedať, že porozumenie medzi komunikujúcimi osobami nie je možné, že „všetko je inak“.

Chcela som len poznamenať, že porozumenie, chápanie, vnímanie v komunikačnom akte je pasca, do ktorej sa necháme chytiť, keď si naivne myslíme, že „vieme“, o čom náš partner v komunikácii hovorí. Túto pascu nám možno nenastrojil náš partner v komunikácii, ale my sami, a to dvojako.

¹ HUNTINGTON, P. S.: The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, Summer 1993, s. 22–49.

Po prvé, keď nevnímame rozdiel medzi gramatikou a sémantikou reči, a po druhé, keď nechceme vnímať inakosť partnerov v komunikácii. Myslím, že aj v tom sú úskalia globalizácie, o ktorých uvažovala vo svojom brilantom príspevku Viera Gažová na stránkach tohto časopisu.

Súhlasím s autorkou, že to, čo intuitívne nazývame masmediálnou kultúrou, je organickým elementom procesu globalizácie. V tom zmysle, že bez vynálezov nových masových médií komunikácie by ľudstvo ešte stále bolo v epoche reči, ktorá sa vyznačovala divergenciou a vznikáním odlišných kultúr na báze jazykov a náboženstiev s tendenciou uzatvárať sa do seba, upevňovať svoju vlastnú vnútornú integritu, identitu a teritorializmus. Masmediálna komunikácia otočila túto kultúrnu tendenciu ľudstva iným smerom. Otvorila alebo zrušila súveky, možno tisícročné hranice medzi kultúrami. A ľudia žijúci vo vnútri hraníc týchto kultúr zrazu vnímajú túto otvorenosť ako krízu vlastnej identity, ako hrozbu straty známeho a útulného domova svojej reči, v ktorej panovalo porozumenie. Jazykovým výrazom tohto porozumenia sú napríklad slová typu „naše“, „cudzie“.

„Cudzie“ a „naše“

Masmediálna invázia informácií o „cudziach“ kultúrach a hodnotách zneisťuje, píše autorka a ja s ňou súhlasím. Otázkou je – prečo? Prečo vnímame „prepojenosť všetkých kútov zeme“ jannusovskou tvárou, prečo pocítujeme obavy a ohrozenie kultúrnych noriem, keď zisťujeme, že okrem „našich“ noriem sú aj „cudzie“. Úskalia globalizácie možno trčia na hraniciach nášho vnímania sveta. Majú svoje mená: europocentrizmus, etnocentrizmus, monoteizmus, substancializmus, bipolárna logika hodnôt, bipolárna distribúcia moci a iné.

V bipolarite „naše“ a „cudzie“, zvyčajne domáce a zahraničné, západ – východ ľahko porozumieme. Navyše táto bipolarita poskytuje pohodlný ochranný štít pred rizikom stretnutia sa s neznámymi svetmi. Ale tomuto stretnutiu nás vyzýva tak nezadržateľná logika masmediálnej komunikácie, ako aj ekonomická utilita a náš prirodzený záujem participovať na tvorbe hodnôt a na konzume komodít, ktoré potenciálne zvyšujú kvalitu nášho života a rozširujú naše poznanie. Nemyslím si, že proces globalizácie nášho vnímania sveta,

informačná explózia hodnôt i pseudohodnôt bude mať nevyhnutne za následok relativizáciu pamäti. Viera Gažová píše, že „artefakty mediálnej kultúry sa navzájom vytesňujú, prekrývajú a odplávajú doteraz pomerne stabilné vrstvy kultúrneho vedomia. Každá bytosť, každý sociálny organizmus však potrebuje pamäť pre svoju normálnu zdravú existenciu, pre svoju identitu. Jej redukcia a absencia môžu byť zhubné“.

Otázka identity

Uvažujem o tom, či je oprávnené domnievať sa, že pod náporom artefaktov mediálnej kultúry sa redukuje pamäť a identita osôb či spoločností. A o tom, či tento nápor musí nevyhnutne smerovať k uniforme kultúr, ku „kultúre McWorld“. Možno odlišnosť masmediálnej kultúry od iných typov kultúr je aj v tom, že v tejto novej kultúre adresát komunikácie rozhoduje, či prijme alebo odmietne masmediálnu kultúru jednoducho tým, že vypne alebo zapne jej nosičov. Predmasmediálna kultúra sprostredkovaná etnickými, ideologickými alebo egocentrickými normami mala viac možností unifikovať kultúry smerom do vnútra daného kultúrneho regiónu a mocensky presadzovať režim vnímania sveta v kategóriách „naše“ – „cudzie“. Spolu s hegemoniou moci mohla úspešnejšie totalizovať a homogenizovať sociálny svet ako masmediálne sprostredkovaný multikultúrny svet konca nášho storočia.

Proces globalizácie, dúfam, bude smerovať ku kultivovaniu tolerance inakosti a stimulovaniu multikultúrnej kreativity. Spolu s týmto procesom sa zrejme prejaví nové poznanie, že bipolárne vnímanie sveta obsahuje v sebe viac potenciálnych génov konfliktu ako multipolarita. Jednoducho aj preto, že multipolárna diseminácia kultúr zabráni politickým aktérom, aby mocenskými nástrojmi hegemonizovali iba jeden typ kultúry. V tom vidím pozitíva globalizácie, ako aj snáh o integráciu sólo-štátov do väčších kultúrnych celkov, v ktorých budú vznikať a zanikať hodnoty z iniciatívy ľudí, nie štátov. A práve historická pamäť ľudstva nám ukazuje, že rôznorodosť ideí a tvorby je priam biologickou vlastnosťou homo sapiens sapiens, s ktorou, žiaľ, nedisponuje taký „artefakt“, ako je štát.

Doc. PhDr. Marta B. Zágoršeková, CSc.